

Is er iets mis met de islam?

Een reactie op een essay van Paul Frentrop (in: HP/DE TIJD)

'Allah mag niet over lijken gaan' (over de ethiek van de islam), Trouw, Letter & Geest 13 oktober 2001.

Door Frits de Lange

De islam verbieden? Als we geen oorlog hadden, zouden we het met Frentrop als wetgever wel krijgen. Ik kan zijn essay dan ook niet anders zien dan als een fel gekleurde, te hard opgeblazen luchtballon die van meet af aan de bedoeling heeft te ontploffen, maar ondertussen wel even de aandacht trekt en ons, nadat hij uiteengespat is, weer wakker in de werkelijkheid zet. De complexe werkelijkheid van een wereld waarin de islam niet bestaat, en waarin de term behalve voor een godsdienst ook staat voor een bonte lappendeken aan culturen en een mondiaal geo-politiek krachtenveld, pijnlijk gecentreerd rondom het Midden-Oosten. Een islam, die tevens de identiteit vormt van een miljard mensen op deze planeet, hen raakt tot in hun diepste zelf, de lucht vormt die ze ademen, de bodem waarop zij staan.

Bush en Blair maken, in hun poging om het huidige conflict niet te laten escaleren en de coalitie tegen de terreur intact te laten, in hun retoriek voortdurend onderscheid tussen de islam als 'vreedzame' godsdienst en het politieke extremisme dat zijn legitimatie er aan ontleent. Frentrop permitteert zich daarentegen de luxe van de eenvoud: de islam deugt niet. Uit het feit dat moslim-extremisten over lijken gaan (inclusief die van henzelf), en zich daarbij gesteund en gevoed weten door de islam, blijkt dat deze godsdienst een ideologie is die naar onze normen te weinig respect voor een mensenleven aan de dag legt. Dat soort ideologieën kennen we inmiddels uit ervaring. We weten wat er gebeurt, wanneer ze ongestraft hun gang kunnen gaan. Daarom moeten we met de islam doen wat we ook met het nazisme hebben gedaan: het bij wet verbieden.

Dat is in het kort de argumentatie. Hoe steekhoudend is zij?

Mijns inziens is de inzet van het essay sterk (toets een religie op moraal), maar verzwakt Frentrop zijn zaak door zijn versimpelde beeld van godsdienst.

Eerst het sterke punt: de morele toets van godsdienst. Het dilemma waarvoor een religieuze ethiek staat, wordt sinds Plato zo omschreven: noemen we het goede goed omdat God het wil, of wil God het goede omdat

het goed is? Gelovigen die hun moraal terug willen voeren op het goddelijk gebod zijn wel vroom, maar tegelijk moreel onbetrouwbaar. Immers, het is maar wat de God waarin je gelooft je gebiedt. Je naaste liefhebben, prima, maar in de heilige oorlog gestuurd worden ook? Een mens moet God dienen, oké, maar wat als je toevallig Abraham heet en de opdracht krijgt je eigen zoon te offeren? Is het religieuze gebod soms hoger dan het ethische? Kierkegaard vond van wel en sprak van 'de suspensie van het ethische'. De opschorting van de ethiek. Mooi gezegd, maar het blijft griezelig. De andere optie lijkt me daarom veel beter: goed en kwaad zijn menselijke noties, die misschien wel een religieuze bedding, maar geen religieuze achterdeur meer hebben. Nadeel voor gelovigen is dan wel dat God niet meer vrij is om te willen wat hij wil. Ook God legt zich immers vast op wat mensen goed noemen. Maar als men zich realiseert dat God zich daarbij in feite verplicht tot wat hij zelf in zijn schepping heeft ingebakken (het besef van goed en kwaad), dan is dat theologisch goed verdedigbaar. Je bent er dus niet minder gelovig om als je oordeel over goed en kwaad deelt met niet-gelovigen. Maar voor hen wel een stuk betrouwbaarder.

De laatste optie werd ondersteund door Immanuel Kant. Het woord van God kan honderd keer uit de hemel klinken, aldus Kant. Maar Abraham had gewoon neen moeten zeggen toen hem gevraagd werd zijn zoon te offeren. God kan niet over lijken willen gaan. Kant: 'Abraham had op deze vermeende goddelijke stem moeten antwoorden: "Het is zeker dat ik mijn goede zoon niet doden mag; dat jij, die mij nu verschijnt, God bent, die zekerheid heb echter ik niet en kan die ook nooit verwerven.'

Religieuze moraal vraagt soms om 'meer dan het gewone'. Zo zegt bijvoorbeeld Jezus het in de Bergrede. Maar in de lijn van Kant mag zij nooit om minder dan het gewone vragen. Zij moet op zijn minst een moraal willen zijn met respect voor mensenlevens. Dus: mensen offer je niet, ook al staat het honderd keer in de bijbel of de koran.

De keus waarvoor alle drie de abrahamitische godsdiensten – jodendom, christendom, islam – in hun geschiedenis staan, is die tussen 'Kierkegaard' en 'Kant'. Na 11 september heeft ook de islam niet veel keus meer in dat dilemma. Een godsdienst is onbetrouwbaar, zolang ze in de moraal een religieuze achterdeur houdt, waarbij het mogelijk is dat mensenlevens er uiteindelijk niet meer toe doen.

Dat is het sterke punt van Frenrop's inzet. Nu het zwakke: zijn versimpeld beeld van religie.

Hij zegt zich te willen beperken tot de moraliteit van de islam. Maar ondertussen heeft hij wel degelijk ook een inhoudelijk oordeel over deze godsdienst. Zijn morele wantrouwen tegen de islam wordt niet ingegeven door diepgaande kennis van de Koran of de Shar'ia, maar door een oppervlakkige theorie over religie. Hier verliest zijn betoog zijn kracht.

Monotheïsme is per definitie intolerant, suggereert hij. Fanatisme en intolerantie zijn inherent aan jodendom, christendom en islam tezamen. Zij claimen immers alledrie een exclusieve toegang tot de ene ware god. Heel de geschiedenis door hebben ook christenen dan ook in naam van hun god medemensen over de kling gejaagd. Waarom doen ze dat niet nog steeds? Dat komt omdat ze dankzij het proces van modernisering in de laatste vijf eeuwen eindelijk mores hebben geleerd. Waren we maar heidenen gebleven, schijnt Frentrop te denken. Die waren tenminste 'vriendelijk en respectvol voor elkaars goden.'

Hier moeten we het blijkbaar mee doen. Wat postmodern geflirt met polytheïsme (waarbij we werkelijk in de oorlog van allen tegen allen zouden zijn blijven steken). Een staaltje van tendentieuze geschiedschrijving (maar over Romeinen en christenen gesproken: wie vermengde nu eigenlijk politiek en religie, en wie gooide nu wie voor de leeuwen?). En wat speculatie over een oorzakelijk verband tussen monotheïsme en intolerantie (maar stond Plotinus' geloof in één God ook niet aan de wieg van de westerse filosofie?). Kunnen we niet wat dieper afsteken? Jodendom, christendom, islam zijn meer dan een rijtje geloofsvoorstellingen, die je al dan niet kunt onderschrijven. Het zijn complete levensvormen, die drieduizend jaar traditie omvatten en heel ons denken en doen doortrekken, ook al hebben we er persoonlijk geen boodschap meer aan. Geen jas die je aan of uittrekt, maar een huis waarin gewoond wordt. Voor een eerlijk oordeel over islam mogen we geen genoegen willen nemen met een op een tv-schermdoel verdwaalde Korantekst, en heb je serieuzere gesprekspartners nodig dan de Ali Baba's van Youp van 't Hek, die Frentrop nu opvoert.

Niet dat we van de weeromstuit alleen maar begrip hoeven te hebben. In de zgn. interreligieuze dialoog tussen christendom en islam is misschien wel eens te veel begrip getoond. Is de islam zo'n vredelievende religie, zoals de politieke retoriek van dit moment ons wil doen geloven? Dat oordeel moet je met een korreltje zout nemen, net als de uitspraak dat christenen vrede-stichters zijn.

Alle drie de abrahamitische tradities, geen enkele uitgezonderd, hebben dan hun huiswerk te maken als het gaat om hun eigen verhouding tot macht en geweld. In het christendom is dat een nog steeds lopend, pijnlijk zelfonderzoek, waarbij men soms diep in eigen vlees moet snijden. Hele partijen uit de bijbel (over de 'oorlogen des HEREN', wraakpsalmen) kunnen en willen christenen vandaag met goed fatsoen niet meer hardop lezen. Blijkbaar maakt ook een toenemende morele gevoeligheid deel uit van de geschiedenis van God met de wereld. Waarbij de vraag of God ons langzamerhand tot inkeer brengt of omgekeerd wat mij betreft even onbeslist mag blijven.

Is een dergelijk kritisch zelfonderzoek ook in de islam mogelijk? Dat zou dan niet alleen moeten gaan over of djihad nu ijver of oorlog betekent, maar

ook moeten inhouden dat een politiek-militaire interpretatie van de islam uiteindelijk wordt afgewezen. Dat zou niet alleen moeten gaan over de vraag of er in de islam ruimte is voor een scheiding tussen publiek en privé, staat en kerk, politiek en religie. Maar het zou ook moeten resulteren in de conclusie dat een islam, die daarvan niet wil weten, niet acceptabel is. Niet alleen de vraag of een islam mogelijk is zonder theocratie is dan aan de orde. Maar ook – stel dat het antwoord neen is – of die niet alsnog kan worden uitgevonden. Nog dieper snijdt de vraag of niet ook de gedachte van een ‘zondeval’ van de islam moet worden geopperd, zoals in het christendom inmiddels gemeengoed. Overschreed de profeet niet zelf de grenzen van de werkelijke islam vanaf het moment dat hij in Medina het zwaard opnam? Dan zou er in het hart van de eigen traditie moeten worden geschift tussen oorsprong en afval, authenticiteit en ontsporing.

Een godslasterlijke gedachte, zullen veel moslims zeggen. Aan de goddelijke letter van de koran valt immers niet te tornen. Bovendien zinloos, voegen de kenners van de islam er aan toe. Zo’n zelfkritiek veronderstelt de distantie van een moderniseringsproces dat aan de islam voorbij is gegaan. Maar beter laat dan nooit. De islam verdient een Luther, die het opneemt tegen de godsdienst als machtsfactor, die het religieuze hart ervan weer blootlegt en die ruimte schept voor religieus pluralisme. Een Erasmus, die de heilige tekst ook historisch-kritisch als menselijke tekst wil lezen. Een Kant, die de religie toetst aan de moraal.

Aan de orde is dan niet meer de vraag of de islam deugt of niet, maar of deze godsdienst in staat en bereid is een reformatie door te maken. Hoe langer het duurt voordat binnen de moslimwereld deze interne zelfkritiek wordt georganiseerd, des te meer krijgen verdenkingen als die van Frenotrop het gelijk aan hun kant. Geen moslim moet hem dat willen gunnen.